

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ 5/4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами бериледи.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Аббасов Беҳзод Бахтиёрович

1946 – 1965 ЙИЛЛАРДА ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ ИШЛАРИ
ҲАМДА АҲОЛИНИ ЯНГИ ЎЗЛАШТИРИЛГАН ЕРЛАРГА КЎЧИРИШНИНГ
БОШЛАНИШИ 10-21

Бабалжанов Хасан Бахтиёрович

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ДАВРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ
ТАЪМИНОТИДА ТОМОРҚА ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ЎРНИ 22-27

Саидбобоева Гулзора Нематжоновна

ГОЭЛРО РЕЖАСИ ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ҲУДУДИДА АМАЛГА ОШИРИЛИШИ 28-36

Rasulov Ma'murjon Foziljonovich

O'ZBEKISTONDA XALQARO SAYYONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MADANIY MEROS
OBJEKTLARINING O'RNI 37-42

Жиянбекова Шарофат Абдикахаровна

А.С. ПУШКИН НОМИДАГИ САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ КУТУБХОНА МАРКАЗИНИНГ ТАШКИЛ
ЭТИЛИШИ ВА ШАКЛЛАНИШИ ТАРИХИ 43-51

Esonov Ziyodbek Yuldashevich

FARG'ONA VODIYSI QORAQALPOQLARI HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN 52-58

Фарманова Гульнара Комилевна

ИЗ ИСТОРИИ ПЕРВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ И ИССЛЕДОВАНИЙ НА
АФРАСИАБЕ 59-65

Turaev Sherzod Gulboy ugli

DESCRIPTION OF CHARACTERISTICS AND TYPES OF LIVESTOCK FARMING OF SURKHAN
OASIS IN B.N. KARMISHEVA RESEARCH 66-71

Сотиболдиев Файратжон Отамирзаевич

ИНТЕРНЕТНИНГ ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА КИРИБ КЕЛИШИ ТАРИХИ: МУАММО ВА
ЕЧИМЛАР 72-78

Rasulov Azizkhon Mukhamadqodirovich

ЎЗБЕКИСТОННИНГ МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИ ТАРИХИ МАНБАЛАРИНИНГ УМУМИЙ
ТАВСИФИ 79-90

Абдуллажанова Нигорахон Турдалиевна

БЕРУНИЙ ВА ИБН СИНО ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ МЕРОСИ ТАРИХШУНОСЛИГИДАН 91-95

Дониёров Носиржон Абдухолиқ ўғли

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА ИМЛО СИЁСАТИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ТАРИХИДАН 96-102

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Юлдашев Обиддин, Махлиё Мамбетқулова

ИСЛОМИЙ СУҒУРТА (ТАКАФУЛ) ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 103-109

<i>Фозилов Умид Закирович</i> БОШҚАРУВ ХОДИМЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ОҚИЛОНА БАҲОЛАШ ТАШКИЛОТ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ АСОСИ	110-118
<i>Shoyev Davronbek Axmadjonovich</i> BOSHQARISH SIFATINI OSHIRISHDA “MENEJMENT LABORATORIYASI”NI TASHKIL QILISHNING O‘RNI	119-125
<i>Орзукулова Зумрад Абдуҳолиқ қизи</i> ТРАНСПОРТ-ЛОГИСТИКА ХИЗМАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ	126-133
<i>Djurakulov Shoxrux, Isaxonova Mohinur</i> O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI	134-139
<i>Raxmatullayeva Feruza Azimovna, Sharobiddinov Ahrorbek Qosimjon o‘g‘li</i> YALPI HUDUDIY MAHSULOT SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI	140-146
<i>Ёдгорова Шахноза Хайридиновна</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ВА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЖРИБАЛАРИ	147-155
<i>Qurbonov Ma‘murjon G‘ayrat o‘g‘li</i> ASOSIY ISHLAB CHIQRISH KO‘RSATKICHLARINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	156-166
<i>Nurullayev Hoshimjon Hamidovich</i> BUXORO VILOYATINING NOMODDIY-MADANIY MEROSONING O‘ZBEKISTON TURIZMI RIVOJLANISHIDAGI ANAMIYATI	167-172
<i>Маматов Бахадир Сафаралиевич</i> РИВОЖЛАНГАН ВА РИВОЖЛАНАЁТГАН МАМЛАКАТЛАРНИНГ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИ ТАЖРИБАЛАРИ	173-188
<i>Ғойипназаров Санжар Баходирович</i> ИНСОН КАПИТАЛИНИ РАҚАМЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДРАЙВЕРЛАРИНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ МОДЕЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	189-195
<i>Садинов Азиз Зиядуллаевич</i> ЧИҚИНДИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ТЕХНОЛОГИК ЖАРАЁНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	196-203
<i>Қурбонова Раҳима Жамшедовна, Мирзаева Ширин Нодировна, Хакимов Дамир</i> ИЖТИМОЙ КАПИТАЛНИ ЎЛЧАШДА ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ РОЛИ	204-216
<i>Asatxodjayeva Shoira Shukurullayevna, Maxmudov Muxammadqodir Muzaffar o‘g‘li</i> YASHIL IQTISODIYOTNING MOHIYATI VA UNGA INVESTITSIYALARNI YO‘NALTIRISH ZARURIYATI	217-222

Исломов Алишер Бахтиёр ўғли
БУХГАЛТЕРИЯ АУТСОРСИНГ ХИЗМАТЛАРИНИ КЎРСАТИШДА ПРОФЕССИОНАЛЛИКНИ
ТАЪМИНЛАШ 223-229

Agzatova Nargiza Garurovna
SPECIFICS OF ETHNOGRAPHIC TOURISM AND ETHNIC TOURISM IN UZBEKISTAN 230-237

Муродова Дилноза Чориевна
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ БЎЙИЧА ХОРИЖ
ТАЖРИБАСИ ВА УНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ 238-245

Khodjaeva Shodiyabonu Abitdjanovna
QISHLOQ XO'JALIGIDA AGROMARKETING TIZIMINING AHAMIYATI VA UNING
FUNKSIYALARI 246-250

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Нуруллаева Зулхумор Сидаматовна
МИЛЛИЙ ВА УМУМИНСОНИЙ МАДАНИЯТ ТИЗИМИДА МАҚОМ САНЪАТИНИНГ
ЎРНИ 251-259

Ibroximov Sarvar Mo'yudinjon o'g'li
IJTIMOIY-GUMANITAR VA MUTAXASSISLIK FANLARNI INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH ORQALI TALABALARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH 260-265

Yuldashev Ibroxim To'uchiyevich
MOVAROUNNAHR VA XUROSONDA MINIATYURA SAN'ATINING ADABIYOT BILAN O'ZARO
UYG'UNLIGI VA G'OYAVIY ESTETIK VA AXLOQIY TASAVVURLARINING
MUSHTARAKLIGI 266-271

Khamdamova Sitora Safarovna
MARKAZIY OSIYO XALQLARI TARIXIY TARAQQIYOTIDA KROSS-MADANIYATINING O'ZIGA
XOSLIGI 272-277

Абдуллаев Джасур Абдиваит ўғли
ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ КЛАССИФИКАЦИИ КАЧЕСТВ СОВЕРШЕННОГО
ЧЕЛОВЕКА 278-283

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Xasanov Akbarjon Abdurashidovich
O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA MILLIY KONSEPTOSFERANI VOQELANTIRUVCHI LINGVISTIK
BIRLIKLAR BO'YICHA AMALGA OSHIRILGAN TADQIQOTLAR 284-292

Qurbonova Muharram Jurabekovna
XURSHID DAVRON SHE'RIYATINING TIL XUSUSIYATLARI 293-297

Сафарова Замира Рустамовна
ИНГЛИЗЧА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ТАРКИБИДАГИ ИНСОН НОМЛАРИНИНГ ЭТИМОЛОГИК
ТАСНИФИ 298-304

<i>Gubaydullin Artur Faridovich</i> THE NUANCES OF HUMOR TRANSLATION IN TERRY PRATCHETT'S 'GOOD OMENS'	305-313
<i>Tuxtayeva Dildora Zokirovna, Baxtiyorova Malikabonu Shavkat qizi</i> ETEL LILIAN VOYNICHNING “SO’NA” ASARIDA BOSH QAHRAMONLAR DINAMIKASI ...	314-318
<i>Seytnazarova Injayim Erjanovna</i> TILEWBERGAN JUMAMURATOV ASARLARIDA UNDA LMALARNING USLUBIY QO’LLANILISHI	319-325
<i>Асадова Дилбархон</i> ЎРХОН ПАМУҚНИНГ “ҚОРА КИТОБ” РОМАНИДА “ЎЗЛИКНИ ИЗЛАШ” МОТИВИ	326-342
<i>Khusanov Eldor Davlat o’g’li</i> BUYUK BRITANIYA VA AMERIKA INGLIZ SHEVALARINING O’XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	343-348

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

<i>Утемуратов Махмут Ажимуратович</i> ЖАМИЯТДА ҲУҚУҚИЙ ОНГ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ – ҲУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ	349-355
<i>Шымбергенова Улзада</i> ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИДА ВОЯГА ЕТМАНЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ВА МАНФААТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ПЕДАГОГ (ПСИХОЛОГ)НИНГ РОЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	356-362
<i>Полвонов Нажмиддин Аслиддинович</i> ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА МОЛ-МУЛКНИ МУСОДАРА ҚИЛИШ МАҚСАДИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ	363-372
<i>Мирзаев Шухрат Шавкатович</i> КАТЕГОРИЯ «ДЕЙСТВИЕ ПРАВА»: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ПРЕДЕЛЫ	373-382
<i>Муҳаммадиев Сарвар Асқар ўғли</i> “ЖИНОЯТ НАТИЖАСИДА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ УНДИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШ ИМКОНИАТЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ”	383-392
<i>Махмудов Суннат Азим ўғли</i> ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШ АСОСИ СИФАТИДА ЯРАШУВ ВА ХУСУСИЙ АЙБЛОВНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ	393-399

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Farrux Axmedov</i> XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA KURASHNI RIVOJLANTIRISH	400-409
<i>Музафарова Саодат Хайдаровна</i> ЎРТА АСРЛАР ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИ МАЪНАВИЙ МЕРОСИДА МУСИҚА ВА УНИНГ ЭСТЕТИК АҲАМИЯТИ	410-415

<i>Xaydarova Iroda Nizomiddinovna</i> BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARI TALAFFUZINI TAKOMILLASHTIRISH NUQTAYI NAZARIDAN 2020-2021 O'QUV YILI FAN DASTURLARI VA MATERIALLARI TAHLILI ...	416-421
<i>Шукурова Нафиса Алишеровна</i> ЗАМОНАВИЙ ВОЛЕЙБОЛГА ХОС ҲИМОЯ ҲАРАКАТЛАРИНИ МОДЕЛЛАШТИРИЛГАН ТАРТИБДА ШАКЛЛАНТИРИШ	422-427
<i>Nigmanov Bori Botirovich</i> FUTBOLCHILARNI TAKTIK TAYYORLASHDA HARAKATLI O'YINLARNING AHAMIYATI	428-433
<i>Муродова Дурдона Раимжон қизи</i> БЎЛАЖАК МУСИҚА ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ	434-438
<i>Axmedov Alisher Nosir o'g'li</i> ANSAMBL BILAN ISHLASH METODLARI VA TAMOYILLARI	439-447
<i>Saparboyeva Dilshoda Sobir qizi</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA INSON QADRINI ULUG'LASH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	448-452
<i>Mansurbekova Feruza Gayratovna</i> BOLALAR XORLARI BILAN ISHLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	453-456
<i>Xodjayev Bolta Qurbonovich, Xojiyeva Matluba Shukurovna</i> O'QITUVCHI MEHNATNI ILMIIY ASOSDA TASHKIL ETISH YO'LLARI	457-465
<i>Atamuratova Munira</i> O'ZBEK GURUHLARIDA INGLIZ TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISHDA MADANIY ASPEKTDAN FOYDALANISHGA OID ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INTERFAOL METODLAR TAVSIFI	466-471
<i>Нурилло Эминов</i> ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИНИНГ МОҲИР ИЖРОЧИСИ ОТАХОН МАТЁҚУБОВНИНГ ИЖОДИГА БИР НАЗАР	472-476

12.00.00 – Юридик фанлар

Муҳаммадиев Сарвар Асқар ўғли

Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси

E-mail: sarvarbekmuhammadiyev@gmail.com

**“ЖИНОЯТ НАТИЖАСИДА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ
УНДИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШ ИМКОНИАТЛАРИДАН
САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ”**

Аннотация. Сўнгги йилларда жиноят процессида рақамлаштириш борасида қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Жиноят ишини юритиш босқичида жиноят натижасида етказилган зарар ундируви муҳим аҳамиятга эга. Мазкур жараёнга рақамлаштириш имкониятларини жорий этиш орқали ҳуқуқий тартибга солишнинг шаффоф, инсон омилини истисно этувчи, қонун бузилишларни олдини олиш хусусиятига эга бўлган механизмларни жорий этиш имконияти мавжуд.

Калит сўзлар: зарар, технология, рақамлаштириш, Ягона ахборот тизими, электрон ҳамкорлик, интеграция.

Муҳаммадиев Сарвар Асқар угли

Самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета

E-mail: sarvarbekmuhammadiyev@gmail.com

**“ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ
ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧЕНЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЕМ”**

Аннотация. За последние годы реализован ряд реформ в сфере цифровизации уголовного судопроизводства. Важное значение на стадии уголовного судопроизводства имеет взыскание вреда, причиненного преступлением. Возможности оцифровки для этого процесса за счет введения прозрачного правового регулирования, исключая человеческого фактор, возможно введение механизмов, препятствующих нарушениям закона.

Ключевые слова: вред, технология, цифровизация, Единая информационная система, электронное сотрудничество, интеграция.

Muhammadiev Sarvar Askar ugli

Independent Applicant Tashkent State Law University

E-mail: sarvarbekmuhammadiyev@gmail.com

**“ISSUES OF THE EFFICIENT USE OF DIGITALIZATION IN THE PROCESS OF
COMPENSATION FOR THE HARM CAUSED BY A CRIME”**

Abstract. In recent years, a number of reforms have been implemented in the field of digitalization of criminal justice. Recovery of harm caused by a crime is of great importance at the stage of criminal proceedings. Opportunities for digitization for this process through the introduction of transparent legal regulation that excludes the human factor, it is possible to introduce mechanisms that prevent violations of the law.

Keywords: harm, technology, digitalization, Unified information system, electronic cooperation, integration.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI4Y2023N48>

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддасига кўра, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятининг **МОҲИАТИ** ва **МАЗМУНИНИ** белгилайди [1].

Жиноят-процессуал кодексининг 2-моддасига кўра, жиноят-процессуал қонунчилигининг вазифалари жиноятларни тез ва тўла очишдан, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги учун айбдорларни фош этишдан ҳамда **қонуннинг тўғри татбиқ этилишини таъминлашдан** иборатдир.

Жиноят ишларини юритишнинг жиноят-процессуал қонунчилигида белгиланган тартиби **қонунийликни мустақкамлашга**, жиноятларнинг олдини олишга, **шахс, давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя этишга** ёрдам қилмоғи лозим [3].

Юқорида қайд этилган устувор нормалар жиноят процессида инсон ҳуқуқ ва эркинларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини ўзида акс эттириб мазкур жараёнда турли усулларни, жумладан, ҳаётимизга тобора кириб бораётган рақамлаштиришни жорий этиш орқали қонунийликни таъминлаш имкониятларини янада мустақкамлашни тақозо қилади.

Рақамлаштириш – бу ҳаётнинг турли соҳаларига рақамли технологияларни жорий этиш ҳисобланади. Рақамлаштириш орқали меҳнат фаолиятининг инсон омилини истисно этувчи кўринишлари юзага келади ёки инсон фаолият маҳсулини шакллантириш жараёни тезлашади, шаффоф механизмлар юзага келади, қонун бузилиши ҳолатларининг олди олинади.

Бугунги кунда, мамлакатимизда рақамлаштириш соҳасида олиб борилаётган ислохотлардан кўзланган мақсад - вақт сарфини тежаш, инсон омилини камайтириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини самарали ҳимоя қилиш, давлат органлари фаолиятида шаффоф, қулай ва тезкор механизмларни жорий этиш орқали **фуқароларнинг халқпарвар давлат сиёсатига бўлган ишончини оширишга** қаратилмоқда.

Бу муҳим ислохотлар ҳаётимизнинг барча жабҳалари сингари, **жиноят процессида** ҳам муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Зеро, қонунчиликда шахс ҳуқуқларини чеклашни, шунингдек, жиноятларни иссиқ изида фош этиш бўйича қатор вазифаларни акс эттирувчи нормалар назарда тутилган бир шароитда, бу жараёнда рақамлаштиришнинг ўрни сув ва ҳаводек зарур бўлиб бормоқда.

Қайд этиш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 14.05.2018 йилдаги “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-3723-сонли қарори билан Ўзбекистонда электрон жиноят ишини юритишнинг ҳуқуқий асосларини яратиш бўйича муҳим қадамлар ташланди [5].

Ушбу қарор билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш Концепцияси тасдиқланган бўлиб, унда жиноят ишини юритиш жараёни, шу жумладан, жиноят иши бўйича **электрон иш юритишда тартиб-таомилларни қисқартириш** ва ортиқча босқичларни чиқариб ташлаш орқали қонунчилик нормаларини оптималлаштириш назарда тутилган.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги “Ишни судга қадар юритишда ягона идоралараро электрон ҳамкорлик тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-105-сон қарори қабул қилиниб, жиноят процессини юритишда идоралараро ҳамкорликни амалга оширишда қуйидагиларни назарда тутувчи **“Электрон суриштирув ва дастлабки тергов”** ягона ахборот тизимининг жорий этилиши белгиланди:

ишни судга қадар юритиш босқичида жиноятларга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиш ва жиноят иши бўйича суриштирув ва дастлабки терговни амалга ошириш учун зарур бўлган маълумотларнинг тезкорлик билан олинишини таъминлаш учун давлат органлари ҳамда ташкилотлар ўртасида **тезкор ахборот алмашиш;**

суриштирувчи ва терговчиларнинг қарорлари, топшириқлари, кўрсатмалари ҳамда бошқа хабарномаларини тегишли давлат органлари ҳамда ташкилотларга **электрон ҳужжат кўринишида юбориш**, шунингдек, уларга **жавобларни мазкур тарзда қабул қилиш;**

жиноий ҳаракатлар оқибатида етказилган моддий зарарни қоплаш чораларини кўриш ва унинг самарадорлигини ошириш мақсадида гумон қилинувчи, айбланувчининг **мол-мулкани хатлаш**, шунингдек, қидирув эълон қилинган айбланувчиларга нисбатан қонунчилик ҳужжатларида белгиланган **чеклов чораларини** ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда **ўз вақтида амалга ошириш** [6].

Асосий мақсад эса, қонунчиликни ҳамда жиноят ишларини тергов қилиш ва кўриб чиқиш услубиётини янада такомиллаштириш, суд-тергов фаолиятида замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланилишни кенгайтириш, жиноят иши бўйича иш юритувни, жумладан “Электрон жиноят иши” тизимини жорий этиш орқали оптималлаштириш ва соддалаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқишдан иборат.

Қайд этиш жоизки, сўнгги йилларгача жиноят иши доирасида суриштирув, тергов ва суд органларининг ваколатли ташкилотлар билан **идоралараро ҳамкорлигини самарали йўлга қўйилган** деб бўлмасди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 14.05.2018 йилдаги “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомил-лаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3723-сон қарорида ҳам суд-тергов фаолиятига замонавий

ахборот-коммуникация технология-ларини жорий қилиш аҳволи жуда паст даражада эканлиги танқид остига олинган эди [5].

Давлат раҳбари бошчилигида рақамлаштириш соҳасига бағишлаб ўтказилган видеоселектор йиғилишида рақамлаштириш билан шуғул-ланмасдан ривожланиш мумкин эмаслиги, барча даражадаги раҳбарлар ҳафта давомида 2-3 кун рақамлаштириш билан машғул бўлиши лозимлиги ҳақида топшириқлар берилди [12].

Таъкидлаш жоизки, жиноят ишларини юритишни рақамлаштириш борасида сўнгги йилларда мавжуд эҳтиёж ва технология имкониятларидан келиб чиқиб бир қатор ислохотлар амалга оширилди.

Хусусан, процессуал қарорларни электрон ҳисобга олиш, эҳтиёт чораларини қўллашда муддатларни автоматик ҳисобга олиш, масофадан туриб видеоконференц-алоқа режимида сўроқ қилиш, юзлаштириш ва бошқа шу каби янгиликлар амалдаги жиноят-процессуал иш юритувини рақамлаштириш орқали содалаштиришда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Эндиликда, мавжуд имкониятлардан келиб чиққан ҳолда, бу жараёни янада такомиллаштириш орқали фуқаролар ва давлат органлари учун **қулай ҳуқуқий механизмларни яратиш** бўйича изланишлар олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Шу асосда, изланиш ўтказиладиган йўналишлардан бири сифатида жиноят иши терговда муҳим аҳамиятга эга бўлган **жиноят бўйича етказилган зарар ундирувини реал таъминлаш** масаласига оид муаммоларни таҳлил қилишни лозим деб топдик.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 9-моддасида назарда тутилган айб учун жавобгарликнинг муқаррарлиги принципи тағ замирида шахсга нисбатан жинойий жазо қўллаш билан бирга, шахс, корхона, муассаса ёки ташкилотга етказилган зарарнинг ҳақиқатда ундирилиши ҳам ётади [2].

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 27.12.2016 йилдаги “Жиноят натижасида етказилган мулкий зиённи қоплашга оид қонунчиликни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 26-сон қарорининг 1-бандида жиноят натижасида етказилган мулкий зиённи қоплаш фуқаролар, корхона, муассаса, ташкилотлар, тадбиркорлик субъектлари, шунингдек, давлатнинг мулкий ҳуқуқ ва манфаатлари ҳимоясини таъминлашда муҳим аҳамият касб этиши, 3-бандида ЖПКнинг 82-моддасига мувофиқ суриштирув, дастлабки тергов олиб бориш чоғида аниқланиши лозим бўлган ҳолатлардан бири жиноят натижасида етказилган зарар хусусияти ва миқдори ҳисобланиши, чунки етказилган зарар тури ва миқдорини аниқлаш нафақат уни қоплаш масаласини ҳал этиш, балки жиноятни квалификация қилиш учун ҳам аҳамиятли эканлиги таъкидланган [7].

Махачкалин инновацион университети юриспруденция кафедраси ўқитувчиси А.И.Ибрагимова ўзининг “Жиноят натижасида етказилган зарарни ундириш жараёнининг хусусиятлари” мавзусида олиб борган тадқиқот ишида жиноят натижасида етказилган зарарни ундириш нафақат хусусий-фуқаролик муносабати билан боғлиқлиги, балки ижтимоий масала ҳам эканлигини, тергов ва суд давомида жабрланувчига етказилган зарар қопланиши билан бирга, ҳуқуқ-тартибот қоидаларининг тикланишига ҳам эришилишини таъкидлаб ўтади [8].

Айрим тадқиқотчилар (А.А.Данилев, О.В.Петрова) зарар ундирувини ихтиёрий ва мажбурий тоифага ажратиб, ихтиёрий ундирувда етказилган зарарни пул, натура шаклида, муайян мулкни алмаштириш каби усуллар орқали қопланишини, мажбурий тартибда ундирувда етказилган зарарнинг қийматини қоплаш ёки айбланувчига тегишли мол-мулк ҳисобидан қоплаш амалга оширилишини таъкидлашади [9].

Кўплаб ўрганилган илмий тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, жиноят натижасида етказилган зарарни ундириш билан боғлиқ изланишлар жиноят натижасида етказилган зарарнинг аҳамияти, уни тоифаларга бўлиш, зарарни ундириш давомида юзага келадиган муаммолар каби мавзуларга бағишланган бўлиб, мазкур тадқиқот ишида илгари сурилаётган ғоялар мазмунини ўзида тўлиқ ифодаламайди.

Фикримизча, жиноят процессида етказилган зарарни аниқлаш ва уни қоплаш масаласи қуйидагилар сабабли аҳамиятли ҳисобланади:

Биринчидан, жиноят натижасида етказилган зарар фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатларига салбий таъсир этиб, унинг ундирувини таъминлаш бузилган ҳуқуқларни амалда тиклаш имкониятини беради.

Иккинчидан, кўплаб тоифадаги жиноятлар бўйича шахсга нисбатан эҳтиёт чорасини танлаш масаласи фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатларига етказилган зарар миқдори ва унинг қопланганлигига қараб ҳал қилинади.

Учинчидан, етказилган зарар миқдорини тўғри аниқлаш қилмишни тўғри малакалашда аҳамиятли ҳисобланади.

Тўртинчидан, содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш юзасидан жазо меъёрини танлашда етказилган зарарнинг қопланганлиги инобатга олинади.

Бугунги кунда, жиноят натижасида етказилган зарарни натура ҳолда қоплашдан кўра кўпроқ пул шаклида ундириш амалиёти шаклланган бўлиб, бу натура товар қийматининг сунъий оширилиши ва ижро ҳаракатлари қийинлашишини олдини олиш каби мақсадларни кўзлайди. Мазмун жиҳатдан бундай ундирув ихтиёрий ундирув тоифасига кириб, реал таъминланганлиги сабабли, кўпинча, ижро босқичига **“кўп ҳам иш қолдирмайди”**.

Биргина, Қашқадарё вилоятида таҳлил қилинган 2022 йилда прокуратура органлари терговда 769 та, ички ишлар органлари терговда 2 257 та, суриштирув органларида 1 175 та **жами 4 201 та** жиноят ишлари тамомланган (*бунда ДХХ ва ҳарбий прокуратура ҳисоботлари ҳисобга олинмаган*).

Суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан зарар етказиш орқали содир этилган жиноятлар бўйича жами **2 117 та** (*960 таси прокуратурада, 1 019 таси ички ишлар, 138 таси суриштирув органларида*) жиноят ишлари тергов қилинган.

Юритилган жиноят ишлари бўйича **1 189 нафар** шахсларга нисбатан (*355 нафари прокуратура, 830 нафари ички ишлар органлари, 4 нафари суриштирув органларидаги жиноят ишлари бўйича*) **қамоқ** эҳтиёт чораси, **1 089 нафар** шахсларга нисбатан (*274 нафари прокуратура, 654 нафари ички ишлар органлари, 161 нафари суриштирув органларидаги жиноят ишлари бўйича*) **гаров** эҳтиёт чораси қўлланилган.

Таъкидлаш жоизки, тергов қилинган жиноят ишлари бўйича аниқланган 249,4 млрд. сўм зарардан 183,1 млрд. сўми ундирилган бўлиб, **170,7 млрд. сўми ёки 93,2 фоизи** пул шаклида (135,9 млрд. сўми прокуратура, 33,3 млрд. сўми ички ишлар тергови, 1,4 млрд. сўми суриштирув органларидаги жиноят ишлари бўйича), **12,4 млрд. сўми ёки 6,7 фоизи** натура ҳолда амалга оширилган [11].

Амалиётда суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан жиноят натижасида етказилган зарар тўлови ушбу органларнинг тижорат банкларида очилган депозит ҳисоб рақамига ундирилади ва суднинг ҳукми қонуний кучга киргунга қадар сақланади. Бу ўз навбатида, айбсизлик презумпцияси принципи моҳияти билан ҳам ҳамоҳанг бўлиб, зарар ундирилишида ўзига хос “**кафолат усули**” вазифасини ўтайди.

Шуни қайд этиш ўринлики, зарарни бу тартибда ундириш амалиёти Жиноят-процессуал кодексида белгиланмаган бўлиб, бу ҳам ҳуқуқий асосларни яратишни тақозо этади.

Зарарни депозит ҳисоб рақамига пул шаклида тўлаган шахслардан тижорат банки томонидан бериладиган зарар тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжат (квитанция) талаб қилиниб, бу ҳужжат жиноят ишига қўшилади.

Бироқ, бу жараёнда йўл қўйилиши мумкин бўлган **айрим қонун бузилиши ҳолатларини** инobatга олиш лозим. Чунки, инсон омили аралашуви талаб қилинадиган ҳар қандай жараёнда суистеъмолчиликка йўл қўйиш хавфи мавжуд бўлади. Шунга ўхшаш мисол сифатида қуйидаги жиноий ҳодисани келтириш мумкин.

Қашқадарё вилояти Қамаш туманида яшовчи Ф.Н. ўзининг жиноий шериклари С.Т. ва Г.Ю.лар билан бир гуруҳга бирлашиб, 2021 йил ва 2022 йилнинг январь-февраль ойларида Қашқадарё вилояти ИИБ ЙХХБ 2-туманлараро рўйхатдан ўтказиш ва имтиҳон олиш бўлимига **жами 727 нафар** фуқароларнинг номидан “автомашинани қайта рўйхатга олиш”, “имтиҳонга кириш”, “янги тоифадаги гувоҳнома олиш”, транспорт воситасини техник кўриқдан ўтказиш”, “давлат рақами олиш”, “йўл фондини тўлаш”, “янги намунадаги ҳайдовчилик гувоҳномаларини олиш” мақсадида тўланадиган “Агробанк” АТБ Қамаш филиалининг **жами 264 млн. сўмлик** тўлов патталарини қалбакилаштиришган.

Сўнгра, фуқароларни алдаш ва ишончини суистеъмол қилиш йўли билан қалбаки тўлов патталарини улар орқали ваколатли ташкилотларга тақдим этилишига эришиб, қалбаки тўлов патталаридан тушган маблағларни банкка топширмасдан, ўзларининг шахсий эҳтиёжлари учун ишлатиб юборишлари оқибатида, жуда кўп миқдордаги маблағларнинг давлат бюджетига тушмасдан қолишига сабабчи бўлишган. Суднинг ҳукми билан уларга нисбатан жавобгарликнинг муқаррарлиги таъминланган [10].

Бундан кўринадики, тақдим этилаётган банк ҳужжатлари ҳам реалликни таъминламайди ёки ижро босқичини қийинлаштириб қўяди. Чунки, бу жараёнда инсон омили мавжуд бўлади.

Яна бир муҳим муаммо ҳам борки, суриштирув ёки дастлабки тергов органлари томонидан жиноят натижасида етказилган зарар тўловини тўлаш учун айбланувчиларга бериладиган муддат билан боғлиқ.

Амалиётда, иқтисодий соҳадаги жиноятлар бўйича қамоқ эҳтиёт чорасини қўллаш юзасидан судларга киритилган илтимоснома бўйича айбланувчи ёки уларнинг ҳимоячиси зарар тўловини тўлаш учун суриштирув ёки дастлабки тергов органи томонидан оқилона муддат берилмаганлиги ҳақидаги вазларни келтириб ўтишади.

Гарчи, терговга қадар текширув ёки дастлабки терговнинг муайян бошланиш вақти етарли муддатни ташкил қилиши мумкин бўлса-да, бироқ шахсга қўйилаётган айб моҳияти ва зарар миқдори уни айбланувчи сифатида ишга жалб этиш тўғрисида қарор чиқарилган вақтдан бошлаб аниқланади. Модомики шундай экан, муддатларни белгилаш ва рақамлаш-тириш имкониятидан фойдаланиш орқали мазкур жараёни ҳуқуқий жиҳатдан тўғри тартибга солиш лозим бўлади.

Таъкидлаш жоизки, мазкур жараёни соддалаштириш имконияти ҳам мавжуд бўлиб, миллий ҳуқуқ тизимимизда мавжуд бўлган техник ресурсларнинг бунга **“қурби етади”**.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 31.10.2018 йилдаги “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5566-сон Фармонига кўра, **“Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика”** ягона ахборот тизимини (*кейинги ўринларда Ягона ахборот тизими деб юритилади*) жорий этиш белгиланиб, ҳозирда барча суриштирув ва дастлабки тергов органларининг жиноят процессуал фаолияти натижаси шу тизим орқали шаклланиб бормоқда [4].

Ушбу **Ягона ахборот тизимида:**

статистик карточкаларнинг электрон шакллари тузиш орқали жиноят ишлари, терговга қадар текширув материаллари, суд муҳокамалари ҳамда суд қарорлари ижроси натижалари, шунингдек, айбланувчи ва жабрланувчи тариқасида **жалб этилган иштирокчилар бўйича маълумотларнинг ягона ҳисобини юритиш;**

прокуратура, суд ва бошқа давлат органлари ўртасида дастлабки тергов ва суриштирув органларининг электрон маълумот алмашув шаклини, шу жумладан, ахборот тизимлари ва маълумотлар базаларини **интеграция** қилиш йўли билан жорий этиш;

жиноий-ҳуқуқий статистикани юритиш тартиб-таомилларини оптималлаштириш ва уни шакллантириш жараёнида **инсон омилини истисно этиш** белгиланган.

Суриштирув ва дастлабки тергов органларининг бухгалтерия хизматларида эса, депозит ҳисоб рақамга келиб тушган маблағларни онлайн кўриб туриш имконияти мавжуд.

Мазкур дастурий имкониятлардан фойдаланиш эса, фуқаролардан **ортиқча ҳужжатларни талаб қилишга** чек қўйиши билан бирга, жараёни шаффофлаштиришга, **ортиқча вақт сарфини камайтиришга**, фуқароларнинг **ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини янада самарали таъминлашга** ўз ҳиссасини қўшади.

Соҳада ўтказилган изланишлар ва мавжуд техник имкониятлар таҳлили асосида жиноят натижасида етказилган зарар ундируви жараёнини рақамлаштиришни қуйидаги босқичларда амалга ошириш орқали жараёни янада соддалаштириш имкониятини яратиш мумкин:

Биринчи босқичда, Ягона ахборот тизимига жиноят иши ўз юритувида бўлган суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан айбловга доир маълумотлар билан бирга жиноят натижасида **етказилган зарар миқдори**га оид маълумотлар киритилади ва алоҳида саҳифада электрон акс этирилади (*айблов ўзгартирилган ёки тўлдирилган тақдирда, маълумотлар таҳрирланади*).

Иккинчи босқичда, суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан айбланувчи, фуқаровий жавобгарга ахборот тизими орқали жиноят иши рақами, суриштирув, дастлабки тергов ёки суд органининг депозит ҳисоб рақами ва тўланиши лозим бўлган зарар тўлови миқдори акс этган **QR-кодли маълумотнома** чиқарилиб, имзо қўйдириб топширилади (*имзоланган нусхаси жиноят ишига қўшиб қўйилади*).

Учинчи босқичда, банк орқали суриштирув, дастлабки тергов органи ёки суднинг депозит ҳисоб рақамига тўлов қилиниб, тўланган маблағга оид маълумотлар суриштирув, дастлабки тергов органи ёки суднинг бухгалтерияси электрон дастурида реал вақт режимида **жиноят иши рақами билан** бирга акс этади.

Тўртинчи босқичда, суриштирув, дастлабки тергов органи ёки суднинг бухгалтерияси масъул ходимига **кўпи билан 24 соат ичида** Ягона ахборот тизимига жиноят натижасида етказилган зарар тўловига оид маълумотларни киритиш мажбурияти юклатилади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, учинчи ва тўртинчи босқичда назарда тутилган таомилларни суриштирув ва дастлабки тергов органига хизмат кўрсатаётган тижорат банкига Ягона ахборот тизимидан чекланган тарзда фойдаланиш, яъни зарар тўланганлигига оид маълумотларни реал вақт режимида онлайн шакллантириш имконини берган ҳолда янада қисқартириш мумкин. Бу орқали, инсон омилини янада чеклаш имконияти яратилади. Албатта, бу электрон тизим ҳимоясининг таъминланишига боғлиқ.

Бешинчи босқичда, етказилган зарар бўйича тўланган маблағлар ҳақидаги **QR-кодли тўлов қоғози** суриштирувчи ёки терговчи томонидан Ягона ахборот тизими орқали олинди, жиноят иши ҳужжатларига қўйилади.

Фикримизча, бу орқали фуқаролардан ортиқча ҳужжат талаб қилишга чек қўйиш билан бирга, турли суистеъмолчилик, сохтакорлик каби ҳолатларнинг ҳам олди олинади.

Шу билан бирга, тўланиши лозим бўлган зарар тўлови миқдори акс этган QR-кодли маълумотномани имзо қўйдириб топшириш орқали айбланувчиларга зарарни қоплаш бўйича муайян муддат берилади, эҳтиёт чора қўллаш масаласини ҳал қилишда ҳам суд томонидан суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан яратиб берилган имкониятлар ҳисобга олинади, айбланувчиларнинг зарарни тўлашга оқилона вақт берилмаганлиги ҳақидаги иддаоларига чек қўйилади – бир сўз билан айтганда, **жараён рақамлаштирилади**.

Суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан қўлланилган гаров эҳтиёт чорасига оид рақамлар ҳам бекорга келтирилгани йўқ. Зарар борасида илгари сурилаётган **ушбу таклифни гаров эҳтиёт чорасини қўллаш жараёнида ҳам** амалга ошириш мумкин.

Юқоридаги фикр ва мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, қуйидаги қонунчилик ҳужжатлари нормаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш **таклиф этилади:**

1) Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 281-моддасини қуйидаги мазмундаги учинчи қисм билан тўлдириш:

“Суриштирув, дастлабки тергов жараёнида ва судда айбланувчи, судланувчи ёки фуқаровий жавобгарга жиноят натижасида етказилган зарарни қоплаш учун оқилона муддат берилиши лозим”.

2) Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексини қуйидаги мазмундаги 282¹-модда билан тўлдириш:

“282¹-модда. Жиноят натижасида етказилган зарарни пул шаклида ундириш тартиби

Жиноят натижасида етказилган зарар айбланувчи, судланувчи ёки фуқаровий жавобгар томонидан пул шаклида қопланганда, маблағлар суриштирув, дастлабки тергов органи ёки суднинг банкда очилган депозит ҳисоб рақамига ўтказилади.

Суриштирувчи, терговчи, суд томонидан айбланувчи, судланувчи ёки фуқаровий жавобгарга электрон ахборот тизими орқали жиноят натижасида қопланиши лозим бўлган зарар ҳақидаги QR-кодли маълумотнома тақдим этилади.

Суриштирув, дастлабки тергов органи ёки судда жиноят натижасида етказилган зарар қопланганлигига оид ҳужжатлар банк томонидан электрон ахборот тизимида шакллантирилган маълумотлар орқали электрон тарзда қабул қилинади ҳамда жиноят ишига қўшиб қўйилади.

3) Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 370-моддаси 2-қисмини қуйидаги таҳрирда баён этиш:

“Дастлабки тергов тўхтатилгандан кейин ва у қайта тиклангунга қадар тергов ҳаракатлари ўтказилишига йўл қўйилмайди, жиноят натижасида етказилган зарарни ундириш мақсадида ўтказилиши лозим бўлган тергов ва процессуал ҳаракатлар бундан мустасно”.

4) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 31.10.2018 йилдаги “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5566-сон Фармонининг 3-бандини қуйидаги мазмундаги бешинчи хатбоши билан тўлдириш ва бешинчи хатбошини тегишинча олтинчи хатбоши деб ҳисоблаш:

“жиноят натижасида етказилган ва қопланган зарар ҳақидаги маълумотлар суриштирув ва дастлабки тергов органлари ҳамда ваколатли ташкилотлар ўртасидаги электрон ахборот алмашинуви бўйича олинган маълумотлар асосида Ягона ахборот тизимида акс эттирилади”.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, жиноят натижасида етказилган зарарни ундириш тартибига замонавий ахборот-технологияларининг жорий этилиши, нафақат **фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари** ҳимоясини таъминлашга, балки суриштирув ва дастлабки тергов органларига **қулайлик яратилишига**, жараёнда **инсон омилини истисно этадиган**, жиноят ишида айбланувчи шахсга зарарни тўлаш билан боғлиқ муайян имкониятлар тақдим этадиган, турли суистеъмолчилик ва бошқа **қонун**

бузилиши ҳолатларини олдини оладиган шаффоф ҳуқуқий механизмни жорий этишга ўз ҳиссасини қўшади.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Янги тахрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси;
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси;
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 31.10.2018 йилдаги “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5566-сон Фармони;
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 14.05.2018 йилдаги “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомил-лаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3723-сон қарори;
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги “Ишни судга қадар юритишда ягона идоралараро электрон ҳамкорлик тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-105-сон қарори (*Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 07/22/105/0079-сон; 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон*);
7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 27.12.2016 йилдаги “Жиноят натижасида етказилган мулкӣ зиённи қоплашга оид қонунчиликни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 26-сон қарори;
8. А.И.Ибрагимова. Особенности процесса возмещения вреда, причинённого преступлением. (<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-protsesssa-vozmeshcheniya-vreda-prichinyonnogo-prestupleniem>);
9. А.А.Данилев, О.В.Петрова. Правовое регулирование возмещения вреда причиненного незаконными действиями органа ведущего уголовный процесс;
10. Қашқадарё вилояти жиноят ишлари бўйича Қамаш тумани судининг 07.09.2022 йилдаги ҳукми;
11. Қашқадарё вилоятида Суриштирув ва дастлабки тергов фаолиятига доир асосий кўрсаткичлар (1-Я шакл). 2022 йил январь-декабрь;
<https://youtu.be/hkoA7i0Wpn0>.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ 5/4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).